

Rooms gedachtegoed indirect aanwezig

Een beschrijving van het leven van Jezus dat typisch-roomse ideeën slechts verhult aan de orde stelt. Zo kan men het tweede deel van Ratzingers Jezus-biografie typeren. Vergeleken met veel modern-theologisch gedachtegoed is het een verademing om in dit boek kennis te nemen van Bijbelse grondlijnen. Op het punt van de kerk en de eucharistie zijn echter vragen te stellen.

Door dr. K. van der Zwaag
te Barneveld

Ratzinger behandelt in het tweede deel de geschiedenis van het leven van Jezus vanaf de intocht in Jeruzalem tot aan Zijn opstanding. Zijn boek getuigt van intensieve studie, waarin hij zijn opvattingen uiteenzet in gesprek met protestantse en katholieke theologen. Hij is meer dan zijn voorganger een theoloog, die ook graag anderen wil onderwijzen.

De Duitse theoloog wil geen christologie schrijven, stelt hij in zijn voorwoord als reactie op een rooms-katholiek theoloog die Ratzingers eerste boek als een 'christologie van boven' had getypeerd. De paus wil de echte Jezus vinden, op basis waarvan een 'christologie van beneden' eigenlijk pas mogelijk is. De 'historische Jezus' vindt hij te mager, te zeer in het verleden vastgezet. Het gaat om een werkelijke ontmoeting met de werkelijk historische Persoon.

Ratzinger is voortdurend op zoek naar de zin der Schriften. Hij refereert regelmatig naar de eenheid van het Oude en Nieuwe Testament. Als Jezus Jeruzalem binnentrekt op een ezel, waarbij kleren uitgespreid worden, rekent Jezus zich in feite het recht toe van een koning, gezien de oudtestamentische passages die dit onderstrepen. Jezus ziet Zijn levensweg en Zijn handelen in het perspectief van de beloften van het Oude Testament die in Hem worden vervuld.

Dat blijkt ook uit de tempelreiniging. Jezus richtte zich niet tegen de tempel als zodanig maar tegen het misbruik dat er plaatsvond. De handel was niet geoorloofd in de tempel maar in de voorhof van de heidenen. Hij handelde dus door zijn opzienbarende actie niet in strijd met de wet en de profeten. Ondanks een corrupte, maar gelegaliseerde praktijk, beriep Hij zich op het eigenlijke goddelijke recht van Israël.

Geen zeloet

Jezus was geen zeloet, noch een politieke

revolutionair, maar iemand die een ijver kende voor het huis Gods, maar dan wel in de gedaante van het kruis en de liefde, niet van geweld en macht. Als Hij de tempel heeft gereinigd, komen de blinden en kreupelen veelzeggend tot Hem. Op die manier wordt de tempel echt gereinigd. Jezus komt niet als iemand die afbreekt, noch met het zwaard van een oproerkraaiër, maar met het geschenk der genezing.

Als Jezus zegt dat Hij de tempel na het afbreken ervan in drie dagen zal doen herrijzen, verwijst Hij naar Zijn kruis en opstanding. Die beide gebeurtenissen legitimeren Hem als degene die de ware eredienst herstelt. De tijd van de tempel is voorbij. Het scheuren van het tempelvoorhangsel betekent dat de tijd van de oude tempel en van zijn offers ten einde zijn en dat de toegang tot God vrij is.

Nadat de tempel in het jaar 70 was verwoest, moest voor de Joden de gestalte van de verzoening een andere gestalte aannemen. De eerste christelijke gemeenschap was al lang voor de fysieke verwoesting van de tempel ervan overtuigd dat de heilshistorische gestalte ervan ten einde was.

Ratzinger interpreteert Paulus als degene die benadrukt dat in het kruis van Jezus alle offers vervuld zijn en dat Hij de bedoeling van alle offers was – de verzoening- en de nieuwe tempel. We leven nu in "de tijd der heidenen", een tussentijd waarin Israël zich in de handen van God bevindt, Die het te zijner tijd "als geheel" zal redden, als de massa van de heidenvolken bereikt is.

De kerkvorst houdt tegenover de moderne theologie vast aan de idee van een zoenoffer of genoegdoening hoezeer deze ook voor het moderne levensgevoel onbegrijpelijk is. Juist het kruis is de radicalisering van Gods onvoorwaardelijke liefde. God schenkt Zichzelf weg tegen alle menselijke afwijzing in.

Plaatsbekleding

De idee van de plaatsbekleding doordeesemt de hele godsdienstgeschiedenis: kwaad moet worden verzoend, rechtvaardigheid moet worden hersteld. Maar de plaatsbekleding door dieren- of mensenoffers blijkt uiteindelijk toch ongeloofwaardig. De hele geschiedenis ziet uit naar de persoon die onze plaats echt kan overnemen. "In het kruis van Jezus was datgene gebeurd wat in de dierenoffers vergeefs was geprobeerd: de wereld was verzoend."

Mooi is wat Ratzinger schrijft over Jezus' confrontatie met Pilatus en diens uitspraak: wat is waarheid? Heersen vergt *macht*, maar Jezus situeert het wezen van Zijn koningschap in het getuigen van de *waarheid*. Hij getuigt van waarheid in een wereld waarin waarheid en dwaling (leugen) vermengd zijn. De waarheid komt daardoor niet aan het licht.

"De wereld is 'waar' voor zover hij God, de scheppende zin, de eeuwige rede, weerspiegelt, waaruit hij gekomen is. En hij wordt steeds meer waar naarmate hij dichterbij God komt. De mens wordt waar, wordt zichzelf, wanneer hij zoals God wordt. Dan komt hij tot zijn eigen wezen. God is de werkelijkheid die zijn en zin geeft," aldus de schrijver.

De paus plaatst Jezus tegen de achtergrond van de joodse denkwijze. Eerst liet het optreden van Jezus, Zijn wonderen en preken, de tempelautoriteiten koud. Het was voor hen niet meer dan een provinciale aangelegenheid. Maar de situatie veranderde met palmzondag, toen zij in Jezus een volmachtsaanspraak onderkenden die een nieuwe vorm van messiaanse hoop leek te geven en die zodoende het monotheïsme van Israël bedreigde.

In het doodsvonnissen tegen Jezus treft Ratzinger een overlapping aan van twee lagen: de rechtmatige zorg om tempel en volk te beschermen enerzijds, en het zelfzuchtige machtsstreven van de heersende groep anderzijds. Jezus had door Zijn optreden en leven een a-politiek rijk van de Messias aangekondigd en was op die manier begonnen met het uit elkaar halen van twee tot hiertoe onscheidbare realiteiten.

Maar die scheiding van politiek en geloof was uiteindelijk alleen mogelijk door het kruis. "Alleen door het feitelijk totale verlies van elke uiterlijke macht, door de radicale vernedering van het kruis, werd het nieuwe werkelijkheid."

Nieuwe dimensie in het mens-zijn

Mooie dingen schrijft hij over de opstanding en hemelvaart. De opstanding is het openbreken

tot een heel nieuw soort leven, een leven dat een nieuwe dimensie in het mens-zijn heeft geopend. Voor de discipelen was de verrijzenisbelofte even onbegrijpelijk als de kruisiging.

De opgestane Christus is niet een mirakel van een weer tot leven gebracht lijk, maar een nieuwe mogelijkheid van mens-zijn, iemand die vanuit God nieuw en voor altijd leeft. Jezus komt niet uit de dodenwereld, want die heeft Hij definitief achter zich gelaten. "Hij komt integendeel uit de wereld van het zuivere leven, van God, als Hij die echt leeft, die zelf bron van het leven is."

Dat geldt ook de hemelvaart. Die is niet een weggaan naar een verafgelegen gebied van de kosmos, maar een blijvende nabijheid. De discipelen moeten ook niet vragen naar tijd en tijdstippen waarop Christus weer terugkomt, maar het christendom is nu: begiftigd worden met de innerlijke nabijheid van God en als getuigen van Jezus Christus optreden.

Dat Christus bij de Vader is, is niet uit te leggen als een ruimtevaart van kosmisch-geografische aard, maar als de 'ruimtevaart' van het hart, "van de dimensie van het in zichzelf opgesloten zijn naar de nieuwe dimensie van de goddelijke liefde die de wereld omspant."

Schriftkritiek

Ratzinger houdt een pleidooi voor het historisch getuigenis van kruis en opstanding, tegenover de moderne historische kritiek. Als de wetenschap bewijst dat wezenlijke woorden en gebeurtenissen onmogelijk kunnen plaatsvinden, dan verliest het geloof de grond waarop het staat.

Omgekeerd mag van de historische wetenschap geen absolute zekerheid verwacht worden over elk detail, omdat ze dat niet kan leveren. "De uiteindelijke zekerheid, waarop wij ons bestaan bouwen, ontvangen wij van het geloof – het deemoedige geloof in aansluiting bij de Kerk van alle eeuwen die door de heilige Geest geleid wordt".

Zijn accent op de historische betrouwbaarheid van de nieuwtestamentische geschiedschrijving geldt ook de opstanding. Het verlichte denken zegt dat het niet echt zo gebeurd kan zijn. Natuurlijk kan er geen tegenspraak bestaan met wetenschappelijke bevindingen, maar in de opstandingsgetuigenissen wordt echter over iets gesproken wat in onze ervaringswereld niet voorkomt.

Het bestaande wordt niet bestreden, maar er is nog een andere, extra dimensie. Druist dat in tegen de wetenschap? Kan echt alleen dat bestaan wat altijd heeft bestaan? Wacht de schepping

eigenlijk niet op die laatste en hoogste mutatiesprong?

Het lege graf als zodanig kan geen bewijs zijn voor de opstanding, maar Ratzinger keert de vraag om: is de opstanding te verzoenen met de aanwezigheid van het lijk in het graf?

Het lege graf op zich kan de opstanding niet bewijzen, maar is wel een noodzakelijke voorwaarde voor het opstandingsgeloof. Het wezen van de opstanding is enerzijds dat ze het kader van de geschiedenis doorbreekt, maar anderzijds niet buiten of boven de geschiedenis staat.

Tegelijkertijd houdt Ratzinger vast aan het menselijk aspect van de Schrift. Omdat Jezus in Zijn uitspraken woorden gebruikt uit de traditie, kunnen de redacteurs van de Schrift die de traditie doorgeven, er naar geloven en naar het begripsvermogen van hun toehoorders nog wat aan toevoegen, zonder ontrouw te zijn aan wat Jezus wil zeggen.

Eucharistie

Hoe (rooms-)katholiek is dit boek? Wat kan een protestant ervan leren? Hierover kan het nodige worden opgemerkt. Het valt op dat de eucharistie een kernelement van het boek vormt. Als Ratzinger schrijft over Palmzondag, dan is dit niet iets uit een ver verleden. "Zoals de Heer op een ezel de heilige stad binnentrok, zo zag de kerk Hem steeds opnieuw binnenkomen in de eenvoudige gedaante van brood en wijn. De Kerk begroet de Heer in de eucharistie als iemand die hier en nu in haar midden komt én als degene die nog steeds moet komen en die ons leidt naar Zijn komst."

Zo verbindt Ratzinger ook de voetwassing met het sacrament van de eucharistie. Het gaat om de reiniging of zuivering. God daalt tot ons af en maakt ons zuiver, aldus de schrijver. God verplicht ons om ook elkaar de voeten te wassen. Het gaat om de eenheid van gave en opdracht, *sacramentum* en *exemplum*. Juist omdat het *sacra-*

mentum de mens werkelijk 'zuivert' en innerlijk vernieuwt, wordt het ook de dynamiek van een nieuw bestaan. Jezus' handelen wordt ons handelen, omdat Hij Zelf in ons werkzaam is.

De instellingswoorden van het avondmaal ziet Ratzinger niet als magisch bevel, maar als een gebed dat de mens met Jezus mee bidt. Wanneer Jezus het brood breekt, is hiermee het hele mysterie van de eucharistie verbeeld.

De instelling van de eucharistie brengt de kerk tot stand. "Kerk ontstaat vanuit de eucharistie. Daaruit ontspringt zijn eenheid en zijn zending. Kerk ontstaat vanuit het Avondmaal, en dus vanuit Christus' dood en verrijzenis, waarop Hij geanticipeerd heeft in de gave van lichaam en bloed."



Paus Benedictus XVI

Basissacramenten

De kerkvaders hebben volgens Ratzinger in de stroom van bloed en water die uit de zijde van Jezus liepen een beeld voor de beide basissacramenten – eucharistie en doop – onderkend. "Ze zijn de nieuwe stroom die de Kerk schept en de mensen vernieuwt." In het vieren van de eucharistie ziet Ratzinger het hart van de christelijke cultus, "in het telkens opnieuw deel hebben aan het priesterlijk mysterie van Jezus Christus".

Het katholieke blijkt ook in de waarde die Ratzinger hecht aan de grote betekenis van de kerk, met name als zichtbare eenheid ten overstaan van de wereld. Een onzichtbare eenheid van de christelijke gemeente is niet genoeg. Ratzinger noemt in dit alles niet de Rooms-Katholieke Kerk maar deze speelt ondertussen op de achtergrond wel een rol. Temeer daar hij de eenheid van de jonge kerk bouwt op het geloof van *Petrus*, die *namens* de apostelen van Jezus belijdt dat Hij de Zoon van God is.

Aan het slot van zijn boek onderstreept Ratzinger de bijzondere positie van Petrus. Immers toonde Jezus zich na de opstanding eerst aan hem, voordat Hij zich aan de twaalf openbaart, en herhaalt Hij drie maal de opdracht om

Christus' kudde te weiden, de opdracht om de rots te zijn waarop de kerk is gebouwd.

Om uit te drukken dat de leerlingen van Christus gebonden zijn aan Zijn woord en aan de kracht van Zijn Geest, heeft de kerk de "apostolische opvolging" nodig, aldus Ratzinger. Dat de zending voortgang vindt, is een 'sacrament', een geïncarneerde voortzetting van de Logos uit Johannes 1.

Het Griekse woord voor opvolging (diadoche) betekent niet alleen dat de zending voortgaat in mensen die getuigen, maar ook, inhoudelijk, dat "de getuigen sacramenteel gebonden blijven aan het woord zoals dat overgeleverd werd." Drie elementen bouwen de structuur van de kerk op: sacrament van de opvolging, de Schrift en de geloofsregel (belijdenis).

'Hoge' opvatting van Maria

Ook typerend is het accent dat Ratzinger legt op de aanspraak van Jezus aan het kruis tot Johannes: Zie uw moeder. Het geeft hem aanleiding tot een 'hoge' opvatting van Maria. Vanaf dat uur nam de discipel haar in huis op. Paulus heeft Jezus als de nieuwe Adam getypeerd, met wie de mensheid opnieuw begint. "Johannes zegt ons dat bij de nieuwe Adam ook opnieuw 'de vrouw' hoort, die hij ons in Maria voorstelt. In het evangelie blijft dat een stille wenk, die in het geloof van de Kerk gaandeweg ontvouwd werd."

De oude kerk vond het volgens Ratzinger geen probleem om in de vrouw enerzijds Maria als persoon te herkennen "en anderzijds – tijd en plaats overstijgend – de Kerk, de bruid en moeder, te zien in wie het mysterie van Maria zich in de geschiedenis verder ontvouwd."

Maria en de lievelingsleerling zijn een typevoorbeeld voor het leerlingchap. "Aan de leerling, die echt leerling is in de liefdevolle gemeenschap met de Heer, wordt de vrouw toevertrouwd: Maria – de Kerk (...) Telkens weer is het de opdracht van de leerling om Maria als persoon en als Kerk in zichzelf op te nemen en zo de laatste opdracht van Jezus te vervullen."

Het zijn gedeelten waarin overduidelijk de roomse achtergrond blijkt. Maar, zoals gezegd, ze zijn indirect aanwezig. Kennelijk heeft Ratzinger zijn boek willen schrijven voor de christenheid in haar breedte. Dat neemt niet weg dat de typisch-roomse leerstellingen toch niet te ontkennen zijn. Maar al is het kader rooms, ook binnen dat kader worden behartigenswaardige dingen gezegd.

Dr. H. Klink wijst in zijn (erg positief uit-

gevallen) recensie over dit boek in *Ecclesia* op een manco in het protestantisme, in casu de Protestantse Kerk. Een zo kerkelijk belijdend spreken over Jezus als Ratzinger doet is daar niet (meer) mogelijk omdat men de band met de historie heeft losgelaten. Men is daardoor ook niet in staat tot actueel belijden.

Ratzinger is nooit meegegaan met het modernisme en daarvan getuigt ook dit boek, een waardige tegenhanger tegenover veel historisch-kritisch gedachtegoed, met name op het punt van de kruisdood en opstanding en de hierdoor bewerkte leer van de verzoening.

Niet de hele Ratzinger

Toch wil ik onderstrepen dat dit boek niet de hele Ratzinger is. Zijn typisch-roomse overtuigingen over de mis, Maria, de kerk, het Petrusambt, het celibaat, de laatste dingen (zoals het vagevuur) die hij her en der verkondigt, heeft hij hier uitgelaten om zo veel mogelijk christenen aan te spreken.

Tegelijkertijd met zijn boek verscheen een interessant vraaggesprek met de paus van de Duitse journalist Peter Seewald (*Benedictus XVI, Licht van de wereld*, (uitgave van Adveniat, 's-Hertogenbosch, 2011), waarin Benedictus stelt dat de eucharistie het hart van de kerk vormt en hij onder meer zijn besluit verdedigt om aan de gelovigen in geknielde houding de communie op de tong te geven. Hij wilde daarmee de eerbied bevorderen en de werkelijke aanwezigheid van Christus benadrukken.

Kortom, alle waardering voor de manier waarop Ratzinger Jezus voor het voetlicht haalt, waarbij hij het unieke offer van verzoening op Golgotha als de kern van het Evangelie handhaaft. Hij schrijft behartigenswaardige dingen over de historische heilsfeiten die haaks staan op veel historisch-kritisch gedachtegoed.

Hij vertegenwoordigt daarmee een klassiek denkpatroon, dat katholieke trekken draagt. Maar we moeten echter niet vergeten dat Jezus niet los verkrijgbaar is bij Rome doch ingebed is in die traditie die juist het rechte licht en zicht op Jezus verduistert. Daarom is het verstandig om bij dit boek ook de andere werken van Ratzinger te betrekken.

N.a.v. *Jezus van Nazareth, deel II. Van de intocht in Jeruzalem tot de opstanding*, door Joseph Ratzinger/Benedictus XVI. Uitgave van Uitgeverij Lanno, Tielt, 2011. ISBN 978 90 2099 247 2. 278 Blz.; prijs □ 29,90.